

DAMIAN BĘBNOWSKI

*Katedra Historii Myśli Ekonomicznej i Historii Gospodarczej
Uniwersytet Łódzki*

WOKÓŁ PRZEDSIĘBIORCZOŚCI KATOLICKIEJ REMINSJENCJE Z ODCZYTANIA *RERUM NOVARUM* LEONA XIII NA NOWO

Benedyktowi XVI

Słowa kluczowe: *Rerum novarum*, przedsiębiorczość katolicka, katolicka nauka społeczna, Max Weber, etyka katolicka, etyka protestancka

1. Wprowadzenie. 2. Modele badania relacji między religią a gospodarką. 3. *Rerum novarum* i przedsiębiorczość katolicka. 4. Podsumowanie

1. WPROWADZENIE

Celem niniejszego szkicu jest propozycja ponownego pochylenia się nad encykliką Leona XIII *Rerum novarum* z 15 maja 1891 r., wyznaczającą początek usystematyzowanej nauki społecznej Kościoła rzymskokatolickiego¹. W tekście stawiam trzy tezy. Pierwsza z nich dotyczy spostrzeżenia, iż zwykło się przyjmować – głównie pod wpływem myśli Maxa Webera – iż etyka protestancka bardziej sprzyja przedsiębiorczości aniżeli katolicka. Wynika z tego teza druga, będąca rodzajem przewrotnej odpowiedzi na pierwszą. Okazuje się bowiem, że z nauczania Kościoła katolickiego można wyprowadzić szereg inspiracji rozwoju przedsiębiorczości. To zaś prowadzi do tezy trzeciej, jakoby wskazań przedsiębiorczości katolickiej dostarczała już pod koniec XIX w. przywołana encyklika Leona XIII. Jej to poświęcam niniejsze rozważania, które osadzam zarazem w perspektywie historii myśli społeczno-ekonomicznej, czyniąc również niekiedy odniesienia do historii gospodarczej Niemiec w XX w.

¹ Leon XIII, *Encyklika papieża Leona XIII wszystkim czcigodnym Braciom Patriarchom, Prymasom, Arcybiskupom świata katolickiego, łaskę i społeczność ze Stolicą Apostolską mającym*. „*Rerum novarum*”. *O kwestii socjalnej*. 15 V 1891 r., Warszawa 2001 (dalej: RN). Leon XIII (właśc. Gioacchino Vincenzo Raphaelo Luigi Pecci) urodził się 2 marca 1810 r. Został 256. papieżem 20 lutego 1878 r., pełniąc urząd do swojej śmierci 20 lipca 1903 r.

W literaturze przedmiotu słusznie uwypukla się zwłaszcza główne przesłanie rzeczzonego dokumentu, jakim było krytyczne stanowisko Kościoła zarówno wobec socjalizmu, jak i bezwzględного kapitalizmu, choć ten ostatni został uznany przez papieża za fundament gospodarki (zwłaszcza w zakresie własności prywatnej). Ojciec Święty stwierdził, że w kwestiach społecznych Kościół winien współpracować z państwem. Jako szczególny obszar działania wskazał poprawę położenia robotników. W tym kontekście zawarł m.in. szereg sugestii względem bogatych pracodawców². Należy jednak zwrócić uwagę, że perspektywa badanej encykliki miała charakter, który określiłbym jako defensywny. Kościół stanął po stronie wyzyskiwanych mas, ukazując godność proletariatu, oraz apelując do pracodawców i rządów o poszanowanie jego praw.

Jednakże w poszczególnych partiach tego samego dokumentu można odnaleźć sugestie dotyczące aktywności społeczno-gospodarczej, którą w tym przypadku rozumie szeroko, nazywając ją przedsiębiorczością. Koresponduje to z ujęciem katolickiej nauki społecznej, która – za św. Janem Pawłem II – określa przedsiębiorczość jako „twórczą podmiotowość obywatela”³. Co więcej, Kościół zwraca w tym

² W literaturze przedmiotu najczęściej akcentuje się tę właśnie optykę przedmiotowej encykliki. Piśmiennictwo naukowe na ten temat jest bogate. Pomijając liczne syntezy historii Kościoła oraz całościowe opracowania katolickiej doktryny społecznej, można wskazać m.in.: H. Sorgenfrei, *Die geistesgeschichtlichen Hintergründe der Sozialenzyklika „Rerum novarum”*, Heidelberg 1970; P. Misner, *The Predecessors of „Rerum novarum” Within Catholicism*, *Review of Social Economy* 49 (1991) 4, 444–464; G. Weigel, R. Royal, *A Century of Catholic Social Thought. Essays on „Rerum novarum” and Nine Other Key Documents*, Washington–Lanham 1991; E.L. Fortin, „Sacred and Inviolable”: „Rerum novarum” and Natural Rights, *Theological Studies* 53 (1992) 2, 203–233; P. Jarecki, *Niektóre elementy relikty „Rerum novarum”*, *Studia Theologica Varsaviensia* 30 (1992) 1, 77–86; J. Wiśniewski, *Historyczny kontekst ogłoszenia encykliki „Rerum novarum” przez Leona XIII w 1891 r. (z okazji 120 rocznicy jej ogłoszenia)*, *Studia Elbląskie* 12 (2011), 49–75; A. Wróbel, *Encyklika „Rerum novarum” – Magna Charta katolickiej nauki społecznej*, *Studia Teologiczno-Historyczne Śląska Opolskiego* 33 (2013), 313–326.

Na gruncie polskim na uwagę zasługują liczne studia Mirosława Sadowskiego poświęcone konkretnym aspektom nauczania Leona XIII. Zob. np.: M. Sadowski, *Koncepcja wolności w nauczaniu papieża Leona XIII*, *Acta Universitatis Wratislaviensis. Przegląd Prawa i Administracji* 44 (2000), 85–94; tenże, *Ze studiów nad państwem, władzą polityczną i stosunkami państwo – Kościół w doktrynie papieża Leona XIII*, w: *Przez tysiąclecia. Państwo, prawo, jednostka. Materiały ogólnopolskiej konferencji historyków prawa. Ustroń, 17–20 września 2000 r.*, t. 1, red. A. Lityński, M. Mikołajczyk, Katowice 2001, 209–218; tenże, *Papież Leon XIII (1878–1903) wobec socjalizmu, masonerii i liberalizmu*, *Acta Universitatis Wratislaviensis. Przegląd Prawa i Administracji* 48 (2001), 73–90; tenże, *Państwo w doktrynie Papieża Leona XIII*, Wrocław 2002; tenże, *Koncepcja własności w nauczaniu społecznym papieża Leona XIII*, *Czasopismo Prawno-Historyczne* 56 (2004) 2, 247–257; tenże, *Praca i płaca w papieskich encyklikach społecznych Leona XIII i Piusa XI*, w: *Podstawy materialne państwa. Zagadnienia prawno-historyczne. Konferencja Polskich Historyków Państwa i Prawa. Szczecin, 23–26 września 2004 r.*, red. D. Bogacz, M. Tkaczuk, Szczecin 2006, 881–892; tenże, *Papież Leon XIII wobec demokracji*, w: *Krytycy demokracji*, red. C. Kalita, A. Wielomski, Warszawa 2009, 245–269; tenże, *Godność człowieka i dobro wspólne w papieskim nauczaniu społecznym (1878–2005)*, Wrocław 2010, 141–169; tenże, *Godność człowieka i dobro wspólne w nauczaniu papieża Leona XIII*, w: *Spółczeństwo a władza. Ustrój, prawo, idee*, red. J. Przygodzki, M. Ptak, Wrocław 2010, 501–528; tenże, *Naturalne i społeczne prawa człowieka w nauczaniu papieża Leona XIII*, *Zeszyty Prawnicze UKSW* 11 (2011) 4, 103–136; tenże, *Moralność i władza w nauczaniu papieża Leona XIII*, w: *Moralność i władza jako kategorie myśli politycznej*, red. J. Justyński, A. Madeja, Warszawa 2011, 315–329.

³ *Kompendium nauki społecznej Kościoła*, Kielce 2005, nr 336.

kontekście uwagę na znaczenie takich aspektów, jak: wolność jednostki w ekonomii, prywatna inicjatywa gospodarcza, indywidualne talenty, sprawiedliwe owoce pracy, twórczość człowieka zdolnego do budowania relacji, kreatywność, planowanie, innowacje, organizacja, troska, ryzyko, dyscyplina, ale również rozwój użyteczny ogółu i odpowiedzialność. Ważne miejsce pod tym względem zajmują: przedsiębiorstwa, wolny rynek, państwo, pośrednie struktury społeczne oraz kwestie związane z zużyciem dóbr i oszczędnością⁴.

Podobne wątki można odnaleźć w *Katechizmie Kościoła Katolickiego* (wydanym po raz pierwszy w 1992 r.). Znalazły się w nim odpowiednie zapisy dotyczące działalności gospodarczej, sprawiedliwości społecznej, pracy ludzkiej, talentów i potrzeb jednostek, inicjatywy gospodarczej, dobra wspólnego, życia gospodarczego, przedsiębiorców, pracy oraz odpowiedzialności państwa w tym zakresie⁵.

Poszukiwanie w tekście Leona XIII odniesień innych niż dominujące wydaje się tym bardziej uzasadnione, iż jego następcy potwierdzali aktualność i uniwersalność przesłania swojego poprzednika. Mam tu na myśli przede wszystkim następujące encykliki: Piusa XI z 1931 r. (opublikowaną w 40. rocznicę Leonowego dokumentu), św. Jana XXIII z 1961 r. (w 70. rocznicę) oraz św. Jana Pawła II z 1981 i 1991 r. (w 90. i 100. rocznicę)⁶. To pokazuje, że tekst Leona XIII wciąż można odczytywać na nowo, osadzając go w coraz to nowszych kontekstach.

2. MODELE BADANIA RELACJI MIĘDZY RELIGIĄ A GOSPODARKĄ

Jako punkt wyjścia przyjmuję konstatację, iż w naukach humanistycznych i społecznych występują dwa podejścia, charakteryzujące związki między religią a gospodarką. Określam je jako modele. Pierwszy z nich – model wpływu religii na gospodarkę – jest charakterystyczny dla prac wspomnianego już Webera, a także Wenera Sombarta, Richarda H. Tawneya, Michaela Novaka czy Douglassa C. Northa⁷. Podejście drugie – model wpływu gospodarki na religię – jest typowe

⁴ Tamże, nr 336–360.

⁵ *Katechizm Kościoła Katolickiego*, Poznań 1994, nr 2426–2436.

⁶ Zob. wspomniane encykliki: Pius XI, *Encyklika papieża Piusa XI do czcigodnych braci patriarchów, prymasów, arcybiskupów, biskupów i innych ordynariuszy, utrzymujących pokój i jedność ze Stolicą Apostolską, także do wiernych chrześcijan katolików świata. Quadragesimo anno. O chrześcijańskim ustroju społecznym. 15 maja 1931 r.*, Warszawa 2002; Jan XXIII, *Encyklika o współczesnych przemianach społecznych w świetle zasad nauki chrześcijańskiej (Mater et Magistra)*, Kraków 1969; Jan Paweł II, *Laborem Exercens. Encyklika Ojca Świętego Jana Pawła II „O pracy ludzkiej” z okazji dziewięćdziesiątej rocznicy encykliki „Rerum novarum”*, w której zwraca się do czcigodnych braci w biskupstwie, do kapłanów, do rodzin zakonnych, do drogich synów i córek Kościoła oraz do wszystkich ludzi dobrej woli, Warszawa 1982; tenże, *Encyklika „Centesimus annus” Ojca Świętego Jana Pawła II do czcigodnych braci w episkopacie, do kapłanów i rodzin zakonnych, do wiernych Kościoła katolickiego i wszystkich ludzi dobrej woli w setną rocznicę encykliki „Rerum novarum”*, Wrocław 1995.

⁷ Zob. prace tych uczonych: M. Weber, *Etyka protestancka i duch kapitalizmu*, Warszawa 2011; tenże, *Socjologia religii. Dzieła zebrane. Etyka gospodarcza religii światowych*, Kraków 2006; W. Sombart, *Żydzi i życie gospodarcze*, Warszawa 2010; R.H. Tawney, *Religia a powstanie kapita-*

dla marksizmu i materializmu historycznego⁸. Powyższe rozróżnienie dwóch modeli koresponduje z ujęciem Rachela M. McCleary'ego i Roberta J. Barro, którzy przedstawili religię jako zmienną zależną (model wpływu gospodarki na religię) oraz zmienną niezależną (model wpływu religii na gospodarkę)⁹.

Dostrzegam również tzw. model mieszany – podejście zobiektywizowane, zewnętrzne, zależne od konkretnego problemu badawczego. Złożoność rzeczywistości sprawia bowiem, że trudno rozdzielić sferę religijną i gospodarczą, a także ukazać ich relacje deterministyczne. Dopiero wnikliwe badania określonej czasoprzestrzeni umożliwiają odkrycie związków między religią a gospodarką. Zatem, model wpływu religii na gospodarkę lub gospodarki na religię stanowi wynik zobiektywizowanego podejścia mieszanego. Model ten przestaje być *de facto* podejściem. Staje się obrazem rzeczywistości. Znajduje to potwierdzenie chociażby w badaniach nad historią gospodarczą¹⁰. Widać teraz wyraźnie, że rozważania czynione w niniejszym tekście wpisują się w model pierwszy, ukazujący religię jako determinantę przemian społeczno-gospodarczych, w tym przypadku w zakresie przedsiębiorczości.

3. RERUM NOVARUM I PRZEDSIĘBIORCZOŚĆ KATOLICKA

Weber zbadał wpływ etyki protestanckiej na intensywność przemian wczesnokapitalistycznych w Europie w okresie nowożytnym¹¹. Wyniki jego ustaleń weszły do kanonu piśmiennictwa naukowego, zostały spopularyzowane, a nawet ugruntowały ogólny pogląd uczonych jakoby wartości protestanckie lepiej sprzyjały rozwojowi przedsiębiorczości niż katolickie. Nie brakuje jednak pod tym względem głosów krytycznych¹². Niemniej jednak wydaje się, że nie dostrzega się w sposób wystarczający potencjału nauczania Kościoła w kwestiach społeczno-gospodarczych lub przynajmniej częściowo się go kwestionuje.

Choć wątki społeczne były obecne w katolickim nauczaniu znacznie wcześniej, to faktem jest, iż Kościół uporządkował i sformułował swoją naukę społeczną stosunkowo późno, bo dopiero pod koniec XIX w. Pod tym względem pozostał w tyle za doktryną protestancką, która, mimo że nigdy nie była spójna i jednolita, podnosiła kwestie społeczne w swoich elementarnych założeniach¹³.

lizmu, Warszawa 1963; M. Novak, *The Catholic Ethic and the Spirit of Capitalism*, New York 1993; tenże, *Duch demokratycznego kapitalizmu*, Poznań 2001; D.C. North, *Institutions, Institutional Change and Economic Performance*, Cambridge–New York 1990.

⁸ Zob. np. S. Opara, *Marksizm a religijność*, Warszawa 1980.

⁹ Por. R.M. McCleary, R.J. Barro, *Religion and Economy*, *Journal of Economic Perspectives* 20 (2006) 2, 49–72.

¹⁰ D. Bębnowski, *Religia jako instytucja oraz przedmiot badań historyczno-gospodarczych*, *Humaniora. Czasopismo Internetowe* 11 (2015) 3, 61–73.

¹¹ M. Weber, *Etyka...*, dz.cyt.

¹² Por. np. Z. Drozdowicz, *Weberowski „model” badań historycznych*, *Nauka* 3 (2009), 124–132.

¹³ Dobrym przykładem jest XVI-wieczna kalwińska koncepcja predestynacji, która oznacza zbawienie lub potępienie człowieka według woli Boga. Sukcesy i powodzenie odnoszone w czasie ży-

Publikując encyklikę, Leon XIII odpowiedział na wyzwania przeobrażającego się świata. Jak już wspomniano, stanął w niej po stronie najłabszych, czyli robotników, poświęcając ich sytuacji najwięcej miejsca w dokumencie. Niemniej jednak znalazły się w nim również i takie wątki, które – mimo że nie były dominujące – można odczytywać jako kierowaną do katolików zachętę w zakresie podejmowania efektywnej aktywności ekonomicznej (przedsiębiorczości).

Papież wyraźnie staje na stanowisku, że nierówności są naturalnym porządkiem społecznym. Wynikają one z predyspozycji jednostek, czego konsekwencją jest „różnorodność warunków życiowych”¹⁴. Okazuje się jednak, że taki ład służy dobru ogółu i pojedynczego człowieka, ponieważ w społeczeństwie niezbędne są różne talenty, a same różnice motywują do indywidualnego działania¹⁵. Walka klasowa między bogatymi a biednymi jest przy tym niezasadna, determinuje bowiem zbędne konflikty. Obie klasy potrzebują siebie nawzajem, co sprzyja harmonii i równowadze społecznej. Pośrednikiem między nimi może być Kościół i jego nauczanie¹⁶.

Widać zatem wyraźnie, że Ojciec Święty nie zakwestionował istoty bogactwa. Wskazał na jego ogólnospołeczną rolę, służącą podtrzymaniu porządku społecznego. Sformułował przy tym katalog obowiązków pracowników oraz pracodawców i ludzi bogatych. Względem ostatniej grupy zalecił: *primo*, uznanie i respektowanie godności robotnika, wynikającej z jego pracy; *secundo*, uwzględnianie duchowych potrzeb podwładnych; *tertio*, zlecenie pracownikowi pracy adekwatnej do jego siły, wieku i płci; *quarto*, wypłacanie należnego wynagrodzenia; *quinto*, nienaruszanie dobytku robotników poprzez gwałt, podstęp lub lichwę. Co ciekawe, w kontekście drugiego z wymienionych obowiązków papież zobowiązał pracodawców do nienarażania pracowników na moralne zepsucie, obejmujące m.in. zaniechanie „praktyki oszczędności”¹⁷.

Bogactwo jednak, jak zauważył Leon XIII, nie jest najważniejsze. „Nie dla tych tutaj rzeczy kruchych i znikomych – pisze papież – lecz dla niebieskich i wiecznych Bóg nas stworzył [...]. I nic to nie znaczy dla wiecznej szczęśliwości, czy będziesz obfitował w bogactwa i dostatki, czy ci ich braknie; znaczenie ma tylko to, jak ich będziesz używał”¹⁸. Odpowiednie postępowanie w tym zakresie winno prowadzić do cnoty. Nawiązując zaś do Ewangelii, papież przypomina, że bogactwo nie ułatwia wcale życia. Może być źródłem cierpienia lub utrudniać drogę do zbawienia¹⁹.

cia mają wskazywać przeznaczenie jednostki do zbawienia. Tym samym, powinno jej zależeć na dążeniu do dobrobytu na ziemi. Ponadto, wybrani przez Boga są zobowiązani do aktywnej służby wobec Niego (por. np. J. Skodlarski, *Stosunek judaizmu, chrześcijaństwa i islamu do działalności gospodarczej*, w: *Rola Kościołów w życiu gospodarczym ziem polskich*, red. K. Kowalski, R. Matera, A. Pieczewski, Łódź 2017, 23–24).

¹⁴ RN, nr 14.

¹⁵ Tamże.

¹⁶ Tamże, nr 15–16, 18. Por. tamże, nr 20–21, 35–36, 41.

¹⁷ Tamże, nr 16–17. Por. tamże, nr 30, 32–35.

¹⁸ Tamże, nr 18.

¹⁹ Tamże. Papież nawiązuje w tym kontekście do następujących fragmentów Biblii: Mt 19, 23–24, Łk 6, 24–25.

Autor encykliki przekonuje, że chrześcijańskie zasady życia służą gospodarce narodowej. Ludzie, dążąc do cnoty, „zyskują [...] łaskę Boga, początku i źródła wszystkich dóbr, powściągają nadmierne pożądanie bogactw i rozkoszy [...], dwie plagi życia ludzkiego²⁰, które często biedakiem czynią bogacza obsypanego dostatkiem; powodując zaś zadowalanie się skromnymi warunkami życia i utrzymania – kontynuuje Ojciec Święty – obyczaje te [tj. chrześcijańskie – przyp. D.B.] uzupełniają dochody oszczędnością i chronią ludzi od występków, które pochłaniają nie tylko małe majątki, ale i bardzo wielkie fortuny, i które niszczą bogate ojcowizny²¹. Bycie bogatym zatem zobowiązuje. Przejawem odpowiedzialności jest w tym zakresie powściągliwość, umiar, oszczędność, skromność. Tego typu postawy są cenne z punktu widzenia katolickiej przedsiębiorczości. Stanowią przejaw specyficznej inwestycji, która z czasem – dzięki błogosławieństwu Boga – przynosi owoce. Sama idea oszczędzania wpisana jest w ludzką naturę i rozsądek²².

Leon XIII sformułował również podstawowe zasady dotyczące użytkowania bogactw. Nawiązując do św. Tomasza z Akwinu, w punkcie wyjścia stwierdził, że Kościół oddziela posiadanie dóbr od ich używania. To pierwsze wynika z prawa naturalnego, podczas gdy to drugie stanowi konieczność. Własność zatem jest nie tylko prawem, ale również koniecznością. Człowiek jest zobowiązany do posiadania jej i odpowiedniego używania. Jednostka powinna mieć świadomość, że przedmiot własności nie należy wyłącznie do niej, lecz do wspólnoty²³. Ułatwi jej to wówczas dzielenie się z innymi, z tym zastrzeżeniem, że dana osoba ma prawo w pierwszej kolejności zadbać o własne godne życie. Jak pisze papież: „dobra zbyteczne obrócić należy na rzecz potrzebujących²⁴. Udzielona przez Pana obfitość dóbr ma służyć doskonaleniu człowieka, a jednocześnie innym²⁵. Nauka Chrystusa powinna hamować pychę bogacza, powodując w nim uczynność²⁶, hamując pożyteczność oraz ułatwiając dążenie do cnoty²⁷.

Papież uzasadnia istotę i słuszność funkcjonowania własności prywatnej, przeciwstawiając ją własności wspólnej promowanej przez socjalizm²⁸. Zwraca uwagę,

²⁰ Ojciec Święty opiera się na 1 Tm 6, 10.

²¹ RN, nr 23.

²² Tamże, nr 35.

²³ Społeczny wymiar własności prywatnej dobrze odzwierciedla np. Ustawa Zasadnicza Republiki Federalnej Niemiec z 23 maja 1949 r. Artykuł 14 ustęp 2 Konstytucji stanowi: „Własność zobowiązuje. Korzystanie z niej winno zarazem służyć dobru ogółu” (niem. *Eigentum verpflichtet. Sein Gebrauch soll zugleich dem Wohle der Allgemeinheit dienen*) (*Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland vom 23. Mai 1949*. (Bundesgesetzblatt, cz. I, 1 (1949), art. 14 ust. 2)).

Warto zauważyć, że społeczna nauka Kościoła wywarła znaczny wpływ na myśl ordoliberalną i powstała na jej gruncie koncepcję społecznej gospodarki rynkowej w RFN po II wojnie światowej (por. np. K. Grimm, *Socjalna gospodarka rynkowa w RFN. Koncepcja – rozwój – problematyka*, Warszawa 1992).

²⁴ RN, nr 19.

²⁵ Tamże. Por. tamże, nr 21.

²⁶ Tamże, nr 20.

²⁷ Tamże, nr 22.

²⁸ W wydanym nieco ponad 40 lat wcześniej *Maniście partii komunistycznej* Karola Marksa i Fryderyka Engelsa (1847) czytamy: „[...] komuniści mogą zawrzeć swą teorię w jednym zwrocie:

że pobudką i celem każdej pracy jest zdobycie dobra materialnego (zysku) i posiadanie go na własność. Z jednej strony, jednostka poprzez pracę uzyskuje środki do życia i utrzymania się, z drugiej zaś przysługuje jej „prawdziwe i doskonałe prawo” do wynagrodzenia i dobrowolnego dysponowania nim²⁹. Stanowi to punkt wyjścia uzasadnienia istoty i słuszności funkcjonowania własności prywatnej³⁰. Jak pisze papież, wspólna własność (dodajmy: w ujęciu socjalistycznym) „odebrała by im [tj. pracownikom – przyp. D.B.] swobodę używania płacy na cele dowolne, i tym samym także nadzieję i możliwość pomnożenia majątku rodzinnego i polepszenia losu”³¹. Leon XIII dostrzegał i doceniał zatem potencjał własności prywatnej, która w pierwszej kolejności zapewnia właścicielowi byt, w drugiej zaś – umożliwia wzbogacenie się zarówno jemu, jak i jego najbliższym.

W encyklice ukazano własność prywatną jako naturalne prawo człowieka³². Jednocześnie uznano ją za silnie ukształtowaną historycznie instytucję, „najlepiej

zniesienie własności prywatnej”. I dalej: „Toteż przekształcenie kapitału we własność zbiorową, należąca do wszystkich członków społeczeństwa, nie będzie przekształceniem własności osobistej we własność społeczną. Przekształceniu ulega jedynie społeczny charakter własności. Traci ona swój klasowy charakter” (K. Marks, F. Engels, *Manifest partii komunistycznej. Zasady komunizmu*, Warszawa 1979, 53–54). Przykładem implementacji Marksowskich i Engelsowskich zaleceń było komunistyczne prawo Niemieckiej Republiki Demokratycznej, wedle którego „[n]ienaruszalnym nabytkiem rewolucyjnego przewrotu w NRD jest własność państwowa środków produkcji” (niem. *Als unantastbare Errungenschaft der revolutionären Umwälzung ist in der DDR das Volkseigentum an den Produktionsmitteln*), uważana jednocześnie za powszechną formę własności (*Eigentum*, w: *Rechtslexikon*, red. R. Brachmann i in., Berlin 1988, 84). Należy zwrócić uwagę, iż w krajach komunistycznych własność wspólna utożsamiano z własnością państwową.

Krytyce własności wspólnej oraz obronie własności prywatnej papież poświęcił cały rozdział I swojej encykliki. Jego zdaniem, własność wspólna szkodzi robotnikowi, jest sprzeczna z prawem naturalnym, stanowi niebezpieczeństwo dla rodziny, a także zagraża ładowi społecznemu (RN, rozdz. I). Należy jednak zauważyć, że chodzi o taką formę własności wspólnej, którą propagowali w XIX w. socjaliści. Miała ona całkowicie zastąpić własność prywatną, przekształcając tym samym cały dotychczas znany system społeczno-ekonomiczny. Egzemplifikacją realizacji tego modelu jest gospodarka centralnie planowana (nakazowo-rozdziałowa), charakterystyczna dla XX-wiecznych państw komunistycznych (zob. W. Roszkowski, *Gospodarka [!]. Wzrost i upadek systemu nakazowo-rozdziałowego*, Warszawa 2008).

W ekonomicznej teorii praw własności dopuszcza się równoległe występowanie trzech form własności: prywatną, wspólną oraz państwową (publiczną). Za najbardziej efektywną uznaje się pierwszą z nich (J. Wilkin, *Instytucjonalne i kulturowe podstawy gospodarowania. Humanistyczna perspektywa ekonomii*, Warszawa 2016, 171–174). Pogląd ten stawia w zupełnie innym świetle własność wspólną, która nie eliminuje pozostałych form własności. Jednakże, o jej nieefektywności świadczą badania m.in. Mancura Olsona, który dowodził, że jednostka nie działa na rzecz wielkiej grupy bez osobistej motywacji (M. Olson, *The Logic of Collective Action. Public Goods and the Theory of Groups*, Cambridge 1965). Z kolei Garret Hardin ukuł koncepcję *tragedii wspólnego pastwiska*, wedle której nie istnieje odpowiedzialność za szkody poniesione we wspólnocie (G. Hardin, *The Tragedy of the Commons*, Science 162 (1968) 3859, 1243–1248). Z drugiej strony, istnieją badacze, którzy dostrzegają możliwość efektywnego zarządzania własnością wspólną. Zalicza się do nich przede wszystkim Elinor Ostrom (E. Ostrom, *Dysponowanie wspólnymi zasobami*, Warszawa 2013).

²⁹ RN, nr 4. Por. tamże, nr 34.

³⁰ Por. tamże, nr 4–12.

³¹ Tamże, nr 4.

³² Tamże, nr 5–8. Por. tamże, nr 35.

odpowiadającą naturze ludzkiej i zgodnemu i pokojowemu pożyciu ludzi³³. Nawet dobytek ubogiego jest nienaruszalny. Jak zauważa Leon XIII: „robotnicy mniej są zdolni do samoobrony, a ich mienie im szczuplejsze, tym świętszym być powinno³⁴. Zatem, własność nie jest jedynie przedmiotem prawa, choć państwo, opierając się na nim, powinno ją chronić³⁵. Własność jest święta.

Zdaniem autora, własność służy oszczędzaniu, sprawiedliwemu podziałowi dóbr, ładowi społecznemu, wydajności produkcji, przywiązaniu do ojczystej ziemi, a nawet bogaceniu się państwa. Rząd jednak nie powinien zbytnio obciążać tego prawa przez daniny publiczne, „może tylko jego używanie ograniczać [w uzasadnionych przypadkach – przyp. *D.B.*] i do dobra ogółu dostosowywać³⁶.

Papież zwrócił uwagę na fakt, iż człowiek ogarnia rozumem różne wymiary czasu: terażniejszość i przyszłość. Podlegając Bogu, „jest panem swych czynności, [...] sam dla siebie dzięki rozumowi, jest rządcą i opatrnością³⁷. To dobitne stwierdzenie jest silnie antropocentryczne. Jednostka sama podejmuje aktywność zmierzającą do poprawy jej losu. Ma realny wpływ na swoją przyszłość. Jak dodaje Ojciec Święty, w odpowiedni dla siebie sposób człowiek może zaspokajać swoje potrzeby, które nieustannie rosną. Służą temu dobra materialne, których używa się w sposób stały i trwały³⁸. Istotną rolę w tym zakresie odgrywa rozum, który stanowi kryterium odróżniające ludzi od zwierząt³⁹. Choć można w tym miejscu dostrzec jakościowy związek z koncepcją *homo oeconomicus* (człowieka ekonomicznego, tj. racjonalnego)⁴⁰, to jednak, w świetle papieskich rozważań, człowiek – co nale-

³³ Tamże, nr 8. Na gruncie „nowej” ekonomii instytucjonalnej prawa własności są wskazywane jako jedna z najważniejszych instytucji. Ostatnią kategorię Douglass C. North definiuje jako reguły gry opracowane przez ludzi, które kształtują ich interakcje oraz strukturę bodźców w ramach wymiany politycznej, ekonomicznej i społecznej. Jego zdaniem, instytucje są kluczem do zrozumienia przemian historycznych. Amerykański Noblista wyodrębnił instytucje formalne (do których można zaliczyć wspomniane prawa własności), nieformalne (np. zwyczaje i tradycje) oraz sposoby ich implementacji (por. D.C. North, dz.cyt., 3, 46–47).

³⁴ RN, nr 17.

³⁵ Tamże, nr 30.

³⁶ Tamże, nr 35.

³⁷ Tamże, nr 6.

³⁸ Tamże, nr 5–6.

³⁹ Tamże.

⁴⁰ Koncepcja *homo oeconomicus* ma swoje źródło w XVIII–XIX w., w twórczości Adama Smitha i Johna Stuarta Milla. Jest to model człowieka racjonalnego bazującego w swoich decyzjach na równym dostępie do informacji na rynku. Opiera on swoje działanie na rachunku ekonomicznym. Jego wybory są zatem optymalne i efektywne. Względem innych jednostka kieruje się egoizmem, osobistymi motywacjami i utylitaryzmem. Jest oderwanym od społecznego kontekstu indywidualum. Jednakże trzeba zauważyć, że *homo oeconomicus* stanowi wyłącznie model abstrakcyjny, teoretyczny, nawiązujący do typów idealnych Maxa Webera (zob. szerzej: M. Weber, „Obiektywność” poznania w naukach społecznych, w: *Problemy socjologii wiedzy*, oprac. A. Chmielecki i in., Warszawa 1985, 80–90). Służy bowiem analizie ludzkich zachowań w określonych warunkach gospodarczych. Współczesna teoria ekonomii coraz częściej kwestionuje ten model ukazywania jednostki w gospodarce. Niemniej jednak, choć *homo oeconomicus* jest jedynie konstruktem myślowym, w powszechnym rozumieniu odnosi się go do człowieka podejmującego racjonalne decyzje ekonomiczne (zob. np. G. Kirchgässner, *Homo Oeconomicus. The Economic Model of Behaviour and Its Applications in Economics and Other Social Sciences*, New York 2008; I. Bittner, *Homo oeconomicus*, Łódź 2009).

ży mocno podkreślić – jest „poddany prawu wiecznemu i władzy troszczącego się o wszystko Boga”⁴¹.

Oddzielne rozważania papież poświęcił ziemi. Jest ona obfita w dobra potrzebne człowiekowi. Będąc mu poddaną, decyduje jednocześnie o trwałości użytkowania przez niego dóbr materialnych. Z drugiej strony, fakt prywatnego dysponowania jej fragmentem nie zaprzecza możliwości jej używania i wykorzystywania przez całą ludzkość, na podstawie Bożego prawa. Dokonuje się to w tym sensie, że każdy – niezależnie od posiadania własności ziemskiej – korzysta z płodów rolnych⁴².

Za uniwersalny sposób zdobywania środków do życia papież wskazał pracę. Jest ona silnie skorelowana z ziemią. Wykonywana na roli lub w rzemiośle zapewnia zapłatę „pochodzącą ostatecznie z owoców ziemi i zdolną do wymiany na owoce ziemi”⁴³. Co prawda, sama ziemia jest obfita, lecz dopiero praca człowieka jest niezbędna, aby uzyskać dobra z niej pochodzące. Warto zauważyć, iż ziemia gwarantuje człowiekowi rozwój i polepszenie życia: „[t]ych bowiem dóbr, których potrzeba do utrzymania, a szczególnie do udoskonalenia życia, ziemia dostarcza [...] w obfitości”⁴⁴. Odbywa się to jednak wyłącznie dzięki wysiłkowi ludzkiej pracy⁴⁵. Innym przejawem tego typu związku jest to, że praca sprzyja ziemi. Uprawa działki przez rolnika, który posiada ją na własność, zawsze będzie bardziej efektywna niż w sytuacji, gdyby była ona przez niego jedynie użytkowana⁴⁶. Leon XIII potwierdza prawo jednostki do korzystania z owoców jej pracy. „Czyżby sprawiedliwym było, żeby ktoś zawładnął i użytkował ziemię, którą inny zrosił swoim potem?” – pyta Ojciec Święty. I odpowiada: „Jak skutek należy do przyczyny, tak owoc pracy do pracownika winien należeć”⁴⁷.

Według autora, prawo własności prywatnej jest wzmacniane w szczególności sposób przez rodzinę. Papież pisze: „prawo to tym większą ma siłę, im większą rodzinę dana jednostka swą opieką obejmuje”⁴⁸. Z rozważaniami dotyczącymi katolickiej przedsiębiorczości wiążą się m.in. obowiązki ojca wskazane przez głowę Kościoła. Winien on nabywać i gromadzić dobra, które zabezpieczą jego dzieci na przyszłość. Mają one być „trwałe i korzystać przynoszące”⁴⁹. Papież dodaje, że rodzina – podobnie zresztą jak państwo – może uzyskiwać dobra i korzystać z nich w celu utrzymania „stałości i prawdziwej wolności”⁵⁰. Rząd nie może w tym zakresie ingerować, jednostka i rodzina powinny mieć bowiem zapewnioną „swobodę działania”. Jej granicą jest jedynie dobro wspólne lub wolność bliźniego⁵¹. Z drugiej strony, pań-

⁴¹ RN, nr 6.

⁴² Tamże, nr 6–7. Należy zauważyć, iż ziemia zajmuje szczególne miejsce w katolickiej myśli społeczno-ekonomicznej (zob. np. D. Bębnowski, *Kategoria ziemi w świetle wybranych tekstów i przemówień Prymasa Tysiąclecia*, w: *Rola Kościołów...*, dz.cyt., 229–246).

⁴³ RN, nr 7.

⁴⁴ Tamże.

⁴⁵ Tamże.

⁴⁶ Tamże, nr 8. Por. tamże, nr 35.

⁴⁷ Tamże.

⁴⁸ Tamże, nr 9.

⁴⁹ Tamże, nr 10. Por. tamże, nr 35.

⁵⁰ Tamże. Por. tamże, nr 11–12.

⁵¹ Tamże, nr 28.

stwo winno rozciągać opiekę nad ubogimi warstwami społeczeństwa, gdyż są one „pozbawione ochrony, jaką daje majątek”⁵².

Dążenie do dobrobytu, uzasadniane przez Leona XIII, może być zagrożone przez absolutnie odmienny system, jaki proponuje socjalizm. Oprócz chaosu i społecznego zniewolenia, papież upatruje w nim niebezpieczeństwa zaniku bodźca do pracy u pojedynczego człowieka, który podejmuje ją według swego talentu i roztropności. Wówczas „wyschłyby same źródła bogactw; równość zaś, o której marzą socjaliści, nie byłaby czym innym, jak zrównaniem wszystkich ludzi w niedoli”⁵³. Dobrobyt społeczny bowiem – konkluduje autor *Rerum novarum* – opiera się na fundamencie, jakim jest „nietykalność własności prywatnej”⁵⁴.

Wydawać by się mogło, że argumentem przeciwko przedsiębiorczości są słowa papieża dotyczące ubogich. Usprawiedliwia on niedolę biednych, pocieszając ich tym, że nie powinni wstydzić się pracy (sam Chrystus był cieślą), prawdziwą nagrodę otrzymają w niebie, a w czasie ziemskiego życia najważniejsze jest kierowanie się cnotą. Leon XIII zauważa również, że Jezus „szczególną miłością otacza najbiedniejszych i skrzywdzonych”⁵⁵. Fragment ten stanowi jednak inną jakość. Nie przeczy wcześniejszym konstatacjom na temat zasadności bogacenia się. Szczególny kontekst powstania encykliki zmusił bowiem Ojca Świętego do upomnienia się o godność najsłabszych członków kapitalistycznego społeczeństwa. To do nich zwłaszcza adresowana była ta partia dokumentu. Równoległe, a może ponad tym, istnieje jednak wymiar dążenia do odpowiedzialnego zdobywania i wykorzystywania dóbr oraz pomnażania ich ilości. Koresponduje to ze słowami o praktycznym zaangażowaniu Kościoła na rzecz poprawy sytuacji robotników. Papież pisze: „Kościół chce i zdąża do tego, by się [proletariat – przyp. D.B.] podniósł ze stanu nędzy i by zdobył lepsze warunki materialne”⁵⁶.

Nie wyklucza to przy tym udziału państwa. Wręcz przeciwnie, Ojciec Święty dopuszcza współpracę Kościoła i władz świeckich na tym polu, wskazując jednocześnie odrębne obowiązki rządu⁵⁷. Nawiązując do św. Tomasza z Akwinu, zauważa, że właściwa organizacja państwa powinna gwarantować jednostkom „dobra materialne i zewnętrzne”, które są niezbędne do „praktykowania cnoty”. Okazuje się bowiem, że praca robotników jest na tyle „skuteczna, konieczna i płodna, że jest jedynym źródłem bogactw państwa. To oni dla wszystkich wytwarzają dobra”⁵⁸.

Papież uwzględnia również rolę stowarzyszeń robotniczych (związków zawodowych) w poprawie sytuacji proletariatu⁵⁹. Jednym z celów tego typu zrzeszeń są „nie tylko doraźne korzyści, ale jeszcze zadatek bezpiecznej przyszłości”. Państwo powinno je chronić, nie ingerując w ich działalność⁶⁰. Jednakże, jak podkreśla autor ba-

⁵² Tamże, nr 29.

⁵³ Tamże, nr 12.

⁵⁴ Tamże.

⁵⁵ Tamże, nr 20.

⁵⁶ Tamże, nr 23. Por. tamże, nr 24, 45.

⁵⁷ Tamże, nr 25–35.

⁵⁸ Tamże, nr 27.

⁵⁹ Tamże, nr 36–44.

⁶⁰ Tamże, nr 41.

danej encykliki, stowarzyszenie robotnicze winno skupiać się najpierw na religijno-moralnym rozwoju jego członków, w dalszej zaś kolejności na potrzebach cielesnych i materialnych⁶¹. Z kolei prawa i obowiązki pracodawców nie mogą być sprzeczne z prawami i obowiązkami pracowników⁶². Uwzględniając powyższe, papież stwierdził, iż pomyślne rozwiązanie „kwestii robotniczej” może ukazać społeczeństwu, że robotnicy są pracowici, skromni, sprawiedliwi i obowiązkowi⁶³.

4. PODSUMOWANIE

Pogląd jakoby etyka protestancka lepiej służyła przedsiębiorczości aniżeli katolicka jest – przynajmniej w aspekcie postulatywnym – błędny. Dowodzi temu przeprowadzona analiza encykliki Leona XIII pod kątem propagowania aktywności ekonomicznej jednostek. Odrębnym zagadnieniem pozostaje implementacja papieskich zaleceń przez społeczeństwa katolickie, uwzględniając przy tym wymiary czasowy i przestrzenny. Niemniej jednak, należy stwierdzić, iż papież w swoim najważniejszym i najbardziej znanym dokumencie skupił się nie tylko na trudnej sytuacji proletariatu – co było szczególnie istotne – ale również na niemniej kluczowym zagadnieniu przedsiębiorczości katolików. Zachęcał ich do poszanowania własności prywatnej, pracy i ziemi. Podkreślił zasadność zdobywania i pomnażania majątku, choć powinien on służyć jednostce, jej najbliższemu i potrzebującemu. Wszelka aktywność w tym zakresie miała być odpowiedzialna, mądra i pokorna, zgodnie z duchem Ewangelii. Państwo winno szanować swobody obywateli, chroniąc ich najważniejsze prawa. Papież nakreślił tym samym wizję nowej rzeczywistości, która miała niewiele wspólnego z utopią. Poszczególne jednostki, zabiegając o swój byt w sposób roztropny, wpływają na dobrobyt lokalnej grupy, a przez to całego społeczeństwa. Współpraca między odrębnymi klasami gwarantuje zaś społeczny ład i porządek. Szczególną rolę w konceptualizacji owej rzeczywistości, zdaniem Leona XIII, odgrywa Kościół: „Kościół to bowiem dobywa z Ewangelii nauki, które taką mają moc, że walkę społeczną mogą doprowadzić do porozumienia, albo przynajmniej odjąć jej ostrość i uczynić łagodniejszą; Kościół, dalej, nie tylko umysł oświeca, ale stara się jeszcze pokierować życiem i obyczajami jednostek za pomocą przykazań swoich”⁶⁴. Okazuje się zatem, że Kościół, „wspólna matka bogatych i ubogich”⁶⁵ – głosem „papieża robotników” – ma też wiele do powiedzenia na temat katolickiej przedsiębiorczości.

⁶¹ Tamże, nr 42.

⁶² Tamże, nr 43.

⁶³ Tamże, nr 44.

⁶⁴ Tamże, nr 13.

⁶⁵ Tamże, nr 24.

BIBLIOGRAFIA

- Bębnowski D., *Kategoria ziemi w świetle wybranych tekstów i przemówień Prymasa Tysiąclecia*, w: *Rola Kościołów w życiu gospodarczym ziem polskich*, red. K. Kowalski, R. Matera, A. Pieczewski, Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego 2017, 229–246.
- Bębnowski D., *Religia jako instytucja oraz przedmiot badań historyczno-gospodarczych*, *Humaniora. Czasopismo Internetowe* 11 (2015) 3, 61–73.
- Bittner I., *Homo oeconomicus*, Łódź: SWSPiZ 2009.
- Drozdowicz Z., *Weberowski „model” badań historycznych*, *Nauka* 3 (2009), 124–132.
- Fortin E.L., „Sacred and Inviolable”: „*Rerum novarum*” and *Natural Rights*, *Theological Studies* 53 (1992) 2, 203–233.
- Grimm K., *Socjalna gospodarka rynkowa w RFN. Koncepcja – rozwój – problematyka*, Warszawa: Fundacja im. Friedricha Eberta 1992.
- Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland vom 23. Mai 1949*. (Bundesgesetzblatt, cz. I, 1 (1949).
- Hardin G., *The Tragedy of the Commons*, *Science* 162 (1968) 3859, 1243–1248.
- Jan Paweł II, *Encyklika „Centesimus annus” Ojca Świętego Jana Pawła II do czcigodnych braci w episkopacie, do kapłanów i rodzin zakonnych, do wiernych Kościoła katolickiego i wszystkich ludzi dobrej woli w setną rocznicę encykliki „Rerum novarum”*, Wrocław: Wydawnictwo Tum 1995.
- Jan Paweł II, *Laborem exercens. Encyklika Ojca Świętego Jana Pawła II „O pracy ludzkiej” z okazji dziewięćdziesiątej rocznicy encykliki „Rerum novarum”, w której zwraca się do czcigodnych braci w biskupstwie, do kapłanów, do rodzin zakonnych, do drogich synów i córek Kościoła oraz do wszystkich ludzi dobrej woli*, Warszawa: Wydawnictwo Ośrodka Dokumentacji i Studiów Społecznych 1982.
- Jan XXIII, *Encyklika o współczesnych przemianach społecznych w świetle zasad nauki chrześcijańskiej (Mater et Magistra)*, Kraków: Znak 1969.
- Jarecki P., *Niektóre elementy relektury „Rerum novarum”*, *Studia Theologica Varsaviensia* 30 (1992) 1, 77–86.
- Katechizm Kościoła Katolickiego*, Poznań: Wydawnictwo Pallottinum 1994.
- Kirchgässner G., *Homo Oeconomicus. The Economic Model of Behaviour and Its Applications in Economics and Other Social Sciences*, New York: Springer 2008.
- Kompendium nauki społecznej Kościoła*, Kielce: Papieska Rada Iustitia et Pax, Wydawnictwo Jedność 2005.
- Leon XIII, *Encyklika papieża Leona XIII wszystkim czcigodnym Braciom Patriarchom, Prymasom, Arcybiskupom świata katolickiego, łaskę i społeczność ze Stolicą Apostolską mającym. Rerum novarum. O kwestii socjalnej. 15 V 1891 r.*, Warszawa: Wydawnictwo Te Deum 2001.
- Marks K., Engels F., *Manifest partii komunistycznej. Zasady komunizmu*, Warszawa: Książka i Wiedza 1979.
- McCleary R. M., Barro R.J., *Religion and Economy*, *Journal of Economic Perspectives* 20 (2006) 2, 49–72.
- Misner P., *The Predecessors of Rerum novarum Within Catholicism*, *Review of Social Economy* 49 (1991) 4, 444–464.
- North D.C., *Institutions, Institutional Change and Economic Performance*, Cambridge–New York: Cambridge University Press 1990.
- Novak M., *Duch demokratycznego kapitalizmu*, Poznań: Wydawnictwo W drodze 2001.
- Novak M., *The Catholic Ethic and the Spirit of Capitalism*, New York: Free Press 1993.
- Olson M., *The Logic of Collective Action. Public Goods and the Theory of Groups*, Cambridge: Harvard University Press 1965.
- Opara S., *Marksizm a religijność*, Warszawa: Książka i Wiedza 1980.
- Ostrom E., *Dysponowanie wspólnymi zasobami*, Warszawa: Wolters Kluwer Polska 2013.
- Pius XI, *Encyklika papieża Piusa XI do czcigodnych braci patriarchów, prymasów, arcybiskupów, biskupów i innych ordynariuszy, utrzymujących pokój i jedność ze Stolicą Apostolską, także do wiernych chrześcijan katolików świata. Quadragesimo anno. O chrześcijańskim ustroju społecznym. 15 maja 1931 r.*, Warszawa: Wydawnictwo Te Deum 2002.

- Rechtslexikon*, red. R. Brachmann i in., Berlin: Staatsverlag der Deutschen Demokratischen Republik 1988.
- Roszkowski W., *Gospodarka [!]. Wzrost i upadek systemu nakazowo-rozdzielczego*, Warszawa: PWN 2008.
- Sadowski M., *Godność człowieka i dobro wspólne w nauczaniu papieża Leona XIII*, w: *Spółczesność a władza. Ustrój, prawo, idee*, red. J. Przygodzki, M. Ptak, Wrocław: Kolonia Limited 2010, 501–528.
- Sadowski M., *Godność człowieka i dobro wspólne w papieskim nauczaniu społecznym (1878–2005)*, Wrocław: WPAiE Uniwersytetu Wrocławskiego 2010.
- Sadowski M., *Koncepcja własności w nauczaniu społecznym papieża Leona XIII*, *Czasopismo Prawno-Historyczne* 56 (2004) 2, 247–257.
- Sadowski M., *Koncepcja wolności w nauczaniu papieża Leona XIII*, *Acta Universitatis Wratislaviensis. Przegląd Prawa i Administracji* 44 (2000), 85–94.
- Sadowski M., *Moralność i władza w nauczaniu papieża Leona XIII*, w: *Moralność i władza jako kategorie myśli politycznej*, red. J. Justyński, A. Madeja, Warszawa: Wolters Kluwer Polska 2011, 315–329.
- Sadowski M., *Naturalne i społeczne prawa człowieka w nauczaniu papieża Leona XIII*, *Zeszyty Prawnicze UKSW* 11 (2011) 4, 103–136.
- Sadowski M., *Państwo w doktrynie Papieża Leona XIII*, Wrocław: Kolonia Limited 2002;
- Sadowski M., *Papież Leon XIII (1878–1903) wobec socjalizmu, masonerii i liberalizmu*, *Acta Universitatis Wratislaviensis. Przegląd Prawa i Administracji* 48 (2001), 73–90.
- Sadowski M., *Papież Leon XIII wobec demokracji*, w: *Krytycy demokracji*, red. C. Kalita, A. Wielomski, Warszawa: Arte. Klub Zachowawczo-Monarchistyczny 2009, 245–269.
- Sadowski M., *Praca i płaca w papieskich encyklikach społecznych Leona XIII i Piusa XI*, w: *Podstawy materialne państwa. Zagadnienia prawno-historyczne. Konferencja Polskich Historyków Państwa i Prawa. Szczecin, 23–26 września 2004 r.*, red. D. Bogacz, M. Tkaczuk, Szczecin: WPiA Uniwersytetu Szczecińskiego 2006, 881–892.
- Sadowski M., *Ze studiów nad państwem, władzą polityczną i stosunkami państwo – Kościół w doktrynie papieża Leona XIII*, w: *Przez tysiąclecia. Państwo, prawo, jednostka. Materiały ogólnopolskiej konferencji historyków prawa. Ustroń, 17–20 września 2000 r.*, t. 1, red. A. Lityński, M. Mikołajczyk, Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego 2001, 209–218.
- Skodlarski J., *Stosunek judaizmu, chrześcijaństwa i islamu do działalności gospodarczej*, w: *Rola Kościołów w życiu gospodarczym ziem polskich*, red. K. Kowalski, R. Matera, A. Pieczewski, Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego 2017, 15–27.
- Sombart W., *Żydzi i życie gospodarcze*, Warszawa: Wydawnictwo IFiS PAN 2010.
- Sorgenfrei H., *Die geistesgeschichtlichen Hintergründe der Sozialenzyklika „Rerum novarum”*, Heidelberg: Kerle 1970.
- Tawney R.H., *Religia a powstanie kapitalizmu*, Warszawa: Książka i Wiedza 1963.
- Weber M., *„Obiektywność” poznania w naukach społecznych*, w: *Problemy socjologii wiedzy*, oprac. A. Chmielecki i in., Warszawa: PWN 1985, 45–100.
- Weber M., *Etyka protestancka i duch kapitalizmu*, Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego 2011.
- Weber M., *Socjologia religii. Dzieła zebrane. Etyka gospodarcza religii światowych*, Kraków: Zakład Wydawniczy Nomos 2006.
- Weigel G., Royal R., *A Century of Catholic Social Thought. Essays on „Rerum novarum” and Nine Other Key Documents*, Washington–Lanham: Ethics and Public Policy Center, University Press of America 1991.
- Wilkin J., *Instytucjonalne i kulturowe podstawy gospodarowania. Humanistyczna perspektywa ekonomicznej*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar 2016.
- Wiśniewski J., *Historyczny kontekst ogłoszenia encykliki „Rerum novarum” przez Leona XIII w 1891 r. (z okazji 120. rocznicy jej ogłoszenia)*, *Studia Elbląskie* 12 (2011), 49–75.
- Wróbel A., *Encyklika Rerum novarum – Magna Charta katolickiej nauki społecznej*, *Studia Teologiczno-Historyczne Śląska Opolskiego* 33 (2013), 313–326.

ON CATHOLIC ENTREPRENEURSHIP. REMINISCENCES FROM THE RE-READING OF LEO XIII'S "RERUM NOVARUM"

Summary

The text is an attempt to read the Leo XIII's encyclical "Rerum Novarum" (1891) in the context of Catholic entrepreneurship. The author proposes three theses in the article. Firstly, Max Weber's view that Protestant ethics promotes the development of entrepreneurship better than the Catholic one was popularized in the literature. Secondly, the doctrine of the Catholic Church provides a lot of inspirations for carrying out an effective social and economic activity. Thirdly, the encyclical "Rerum Novarum" was the reference point for the Catholic entrepreneurship already at the end of the 19th century. The considerations are supplemented by some references to the history of social and economic thought and German economic history in the 20th century.

Key words: "Rerum Novarum", Catholic entrepreneurship, Catholic social teaching, Max Weber, Catholic ethics, Protestant ethics

Nota o Autorze

Damian BĘBNOWSKI – magister, historyk, absolwent Wydziału Filozoficzno-Historycznego Uniwersytetu Łódzkiego, doktorant na Wydziale Ekonomiczno-Socjologicznym UŁ, asystent w Katedrze Historii Myśli Ekonomicznej i Historii Gospodarczej UŁ. Główne zainteresowania badawcze: najnowsza historia Polski i świata (XIX–XXI w.), historia gospodarcza, ekonomia instytucjonalna, myśl polityczna i społeczno-ekonomiczna, teoria i metodologia nauk humanistycznych i społecznych. Kontakt e-mail: damian.beben@wp.pl